

АНОТАЦІЯ

Кошманюк В. П. Культурна специфіка німецьких фразеологічних одиниць з архаїзованими та неологічними лексемними компонентами. Рецепція. Текстове функціонування. Дипломна робота освітнього рівня – магістр. На правах рукопису. Спеціальність 035.043 Філологія. Германські мови і літератури (переклад включно), перша – німецька. Івано-Франківськ, 2025.

У магістерській роботі досліджено німецькі фразеологічні одиниці з лексемними компонентами-архаїзмами, історизмами, архісемантиконами та неологізмами, які становлять важливу складову лексико-семантичної системи сучасної німецької мови. Актуальність теми пояснюється комунікативною значущістю досліджуваних мовних одиниць, складністю їх розуміння, перекладу та коректної інтерпретації, необхідністю вивчення їхньої семантичної еволюції, рецепції й текстового функціонування. Метою роботи є аналіз структурних, семантичних і функціонально-прагматичних характеристик німецьких фразеологізмів зі специфічними лексемними компонентами та вивчення їхнього текстового функціонування в медійному публіцистичному дискурсі. Методологія дослідження включає описовий метод, метод суцільної вибірки, зіставний і семантичний аналіз, а також елементи корпусного та кількісного аналізу. Джерелами емпіричного матеріалу дослідження слугували фразеологічні словники та публікації у німецьких пресових виданнях *Der Spiegel* та *Die Zeit*. У результаті виділено класифікаційні розряди досліджуваних мовних одиниць, описано їх граматичні та семантичні моделі й визначено основні прагматичні функції. Зроблено висновок, що фразеологізми даного типу зберігають високу частоту вживання та виконують повний набір комунікативних функцій у сучасному німецькомовній періодичній пресі.

Ключові слова: фразеологізм, архаїзм, історизм, архісемантикон, неологізм, семантика, текстове функціонування.

ZUSAMMENFASSUNG

Koshmanyuk, V. P. Kulturelle Spezifik deutscher Phraseologien mit archaischen und neologismischen Lexemkomponenten. Rezeption. Textuelle Funktion.

Diplomarbeit (Master). Manuskript. Fachrichtung 035.043 Philologie. Germanische Sprachen und Literaturen (einschließlich Übersetzung), Hauptfach – Deutsch. Iwano-Frankiwnsk, 2025.

Die Masterarbeit untersucht deutsche Phraseologismen mit den Lexemkomponenten - Archaismen, Historismen, Archisemantika und Neologismen, die einen wichtigen Bestandteil des lexikalisch-semantischen Systems der modernen deutschen Sprache darstellen. Die Relevanz des Themas ergibt sich aus der kommunikativen Bedeutung der untersuchten sprachlichen Einheiten, der Komplexität ihres Verständnisses, ihrer Übersetzung und korrekten Interpretation sowie der Notwendigkeit, ihre semantische Entwicklung, Rezeption und textuelle Funktion zu erforschen. Ziel der Arbeit ist die Analyse der strukturellen, semantischen und funktional-pragmatischen Merkmale deutscher Phraseologismen mit spezifischen Lexemkomponenten sowie die Untersuchung ihrer textuellen Funktion im publizistischen Diskurs. Die Forschungsmethodik umfasst die deskriptive Methode, die Methode der kontinuierlichen Stichprobenziehung, vergleichende und semantische Analysen sowie Elemente der Korpus- und quantitativen Analyse. Empirisches Material wurde aus Phraseologiewörterbüchern und Publikationen der deutschen Periodika „Der Spiegel“ und „Die Zeit“ gewonnen. Die untersuchten sprachlichen Einheiten wurden klassifiziert, ihre grammatischen und semantischen Modelle beschrieben und ihre wichtigsten pragmatischen Funktionen bestimmt. Es zeigte sich, dass Phraseologismen dieser Art in der modernen deutschsprachigen Zeitschriftenpresse häufig verwendet werden und ein breites Spektrum kommunikativer Funktionen erfüllen.

Schlüsselwörter: Phraseologie, Archaismus, Historismus, Archisemantikon, Neologismus, Semantik, Textfunktion

ABSTRACT

Koshmanyuk V. P. Cultural specificity of German phraseological units with archaic and neologistic lexeme components. Reception. Textual functioning.

Diploma thesis of the educational level - master. In the form of a manuscript. Specialty 035.043 Philology. Germanic languages and literatures (including translation), the major field of study - German. Ivano-Frankivsk, 2025.

The master's thesis examines German phraseological units with lexeme components - archaisms, historicisms, archisemanticons and neologisms, which constitute an important component of the lexical-semantic system of the modern German language. The relevance of the topic is explained by the communicative significance of the studied linguistic units, the complexity of their understanding, translation and correct interpretation, the need to study their semantic evolution, reception and textual functioning. The aim of the work is to analyze the structural, semantic and functional-pragmatic characteristics of German phraseological units with specific lexeme components and to study their textual functioning in the media journalistic discourse. The research methodology includes the descriptive method, the method of continuous sampling, comparative and semantic analysis, as well as elements of corpus and quantitative analysis. The sources of empirical material for the study were phraseological dictionaries and publications in the German press issues *Der Spiegel* and *Die Zeit*. As a result, the classification categories of the studied linguistic units were identified, their grammatical and semantic models were described, and the main pragmatic functions were determined. It was concluded that phraseological units of this type retain a high frequency of use and perform a full range of communicative functions in the modern German-language periodical press.

Keywords: phraseology, archaism, historicism, archisemanticon, neologism, semantics, text functioning.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ТА АФОРИСТИКИ	8
1.1. Фразеологізм як особливий вид мовного знака	8
1.2. Дефініція і межі фразеології	19
1.3. Ознаки фразеологічної одиниці: стійкість, відтворюваність, ідіоматичність	22
1.4. Статус крилатих висловів і афоризмів у фразеології	26
1.5. Класифікація фразеологічних одиниць	33
1.6. Типи архаїзмів і неологізмів як лексемних компонентів фразеологічних одиниць	39
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I	43
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ	46
2.1. Фразеологізми з архаїчними та неологічними компонентами у німецькій мові. Джерела емпіричного мовного матеріалу	46
2.2. Лінгвопрагматичний аспект функціонування фразеологізмів з архаїчними та неологічними компонентами	49
2.3. Граматичне та лексичне оформлення німецьких фразеологізмів з архаїчними та неологічними компонентами	60
2.4. Семантична структура фразеологічних одиниць з архаїчними та неологічними компонентами	65
2.5. Тематичний аспект ідіом з архаїчними та неологічними компонентами	74
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II	77
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	87

ВСТУП

Сам факт наявності в мові, фразеологічних одиниць – цілих словесних комплексів, які іноді тотожні слову, є унікальним мовним явищем, яке характеризується яскравою виразністю, образністю та емоційністю, слугує приводом для вивчення саме цього розділу мовознавства. Фразеологізми вважаються улюбленим засобом для всіх, чиєю метою є висловити свою думку яскраво та образно. Ми нерідко зустрічаємо фразеологічні одиниці давнього походження або їх архаїчні лексемні складові на сторінках друкованих видань, у художніх творах, у маркетинговій комунікації, у моделях машин, брэндах одягу та парфумів, у розмовній мові. Фразеологізми такого типу увібрали в себе тривалий досвід життя лінгвокультурної спільноти. Вони доповнюють фразеологічний словник багатьох мов світу та варті особливої уваги.

Фразеологізми, як і слова, існують для назви предметів і явищ нашого оточення, як і слова, зберігаються в нашій пам'яті «в сталому вигляді», а не утворюються в процесі мовлення, але, на відміну від більшості слів, майже завжди мають яскраво виражений експресивний компонент.

Актуальність теми дослідження мотивована постійним інтересом та актуальністю вживання фразеологічних одиниць у сучасній німецькій мові та загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на виявлення та аналіз мовних явищ, пов'язаних з культурою, етносом а також помітним поживленням інтересу дослідників до функціонування мовної системи.

Об'єктом дослідження є фразеологізми, афоризми та крилаті вислови, які містять у своєму складі лексеми-архаїзми різного типу або лексичні новоутворення, що вживаються у сучасній німецькій мові.

Предмет дослідження – це фразеологічні одиниці даного типу, отримані шляхом суцільної вибірки (117 одиниць).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження культурної специфіки текстового вживання фразеологічних одиниць з архаїзованими та новітніми лексемними компонентами у сучасній німецькій мові, їхнього тематичного аспекту, особливостей лексичного та граматичного оформлення.

Виходячи з мети, в магістерській роботі розв'язуються такі **основні завдання**:

- описати фразеологізм як особливий вид мовного знака;
- проаналізувати наявні в науковій літературі дефініції фразеології та визначення її меж;
- дослідити основні ознаки фразеологічної одиниці: стійкість, відтворюваність, ідіоматичність;
- описати класифікації фразеологічних одиниць в лінгвістичній літературі;
- встановити типи архаїзмів і неологізмів як лексемних компонентів фразеологічних одиниць;
- дослідити особливості граматичної та лексичної організації фразеологізмів досліджуваного типу та їх семантичної структури;
- на основі емпіричного мовного матеріалу встановити частоту вживання досліджуваних фразеологізмів у німецькомовній пресі, дослідити тематичний та лінгвопрагматичний аспект їх функціонування.

Методика дослідження. У дослідженні були використані методи: дескриптивний (описовий) метод, лексико-семантичний компонентний аналіз, порівняльно-історичний та зіставний аналіз, корпусна текстова вибірка, кількісний аналіз.

Новизна дослідження полягає у відносній нечисленності наукових праць, присвячених дослідженню семантичної структури фразеологізмів даного структурно-семантичного типу та їх граматичної й лексичної організації, а головне – актуального текстового функціонування.

Матеріалом дослідження послужили фразеологічні одиниці сучасної німецької мови з архаїзованими та новітніми лексемними компонентами, отримані шляхом суцільної вибірки з фразеологічних словників та онлайн-архівів німецької періодичної преси. Загальний об'єм вибірки складає 117 одиниць.

Структура роботи: робота складається з вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

Перший розділ присвячено дослідженню теоретичних засад фразеології та афористики, аналізу визначень термінів «фразеологізм», «крилатий вислів», «афоризм» у лінгвістичній літературі, ознак фразеологізмів, їх класифікаційних розрядів. Особливий акцент зроблено на аналізі типів специфічних лексемних компонентів у структурі фразеологічних одиниць.

У другому розділі досліджено також джерела емпіричного мовного матеріалу та методики його добору й аналізу. Проаналізовано лінгвопрагматичний аспект функціонування фразеологізмів сучасної німецької мови з архаїзованими та новітніми лексемними компонентами та наведено приклади вживання досліджуваних мовних одиниць у сучасній німецькій пресі. Описано граматичне та лексичне оформлення німецьких фразеологізмів даного типу, їх семантичну структуру та тематичний аспект.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Актуальність нашого дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на виявлення та аналіз мовних явищ, пов'язаних з культурою, етносом а також помітним поживленням інтересу дослідників до функціонування мовної системи.

Фразеологізми є популярним засобом експресії та використовуються для того, щоб думка була висловлена яскраво та образно. Фразеологізмам характерна низка специфічних ознак, які у своїх працях уже встановлювали вітчизняні та іноземні мовознавці, серед яких числяться смислова цілісність та стійкість окремих граматично оформлених лексичних елементів, відтворюваність у мовленні у сталому компонентному складі (хоча цей критерій не є абсолютним, оскільки в фразеологізми можна вносити «творчі корективи» із замінами синонімічних слів), насиченість та експресивно-емоційного забарвлення, що також є передумовою існування фразеологізму та інші специфічні ознаки.

У мовознавчій літературі терміни, що використовуються для опису лінгвістичних одиниць фразеологічної галузі, різноманітні, оскільки термінологія не врегульована та відрізняється залежно від теоретичних припущень і напрямів дослідження. Матеріал фразеології настільки сильно різноманітний функціонально і генетично, настільки семантично різний за характером та структурою, що чітко визначити термін фразеологічних одиниць є непростим завданням. Мовознавці поділяють підходи на вузький та широкий, проте ми надаємо перевагу широкому підходу, згідно з яким, до ФО ми відносимо ідіоми, порівняння, прислів'я, приказки, крилаті вислови, каламбури, професійні вислови, народнопоетичні включення, вислови термінологічного характеру: все те, що відтворюється у широких колах в готовому вигляді, не будучи словом.

Одним з варіантів термінів на позначення ФО був запропонований дослідницею, автором оригінальної ептологічної концепції вивчення крилатих виразів, Людмилою Дядечко термін «ептонім». Терміном «ептонім» Л. Дядечко

називає «первинно вільні цитати, що набули стійкості, чие авторство усвідомлюється мовцями і які «здатні до дериваційних процесів» [10].

Серед згаданих мовних одиниць особливу увагу привертають крилаті вирази та афоризми входять в активний словниковий запас багатьох людей та часто вважаються важливим фактором соціальної та суспільної поведінки. Вираз «крилате слово» сходить до давньогрецького поета Гомера, проте родоначальником вчення про крилаті вирази можна вважати німецького мовознавця, гімназійного вчителя Георга Бюхмана, згідно з яким, крилатий вислів – це постійно відтворюваний в широких колах вітчизни вислів, вираз або назва довільної мови, історичне джерело або літературне походження якого відомо (можна доказати)». Вираз можна вважати «крилатим», якщо: 1. його літературне походження можна довести, або його історичний автор відомий; 2. вираз не лише загальновідомий, але й увійшов у вжиток досліджуваної мови та широко використовується; 3. Використання та застосування не є тимчасовими (хоча «довго» не обов'язково повинно означати «вічно».

У збірці «Geflügelte Worte» Георг Бюхман наводить літературні цитати, слова, вислови історичних осіб, афоризми, імена літературних і міфологічних персонажів, які стали загальними, образні і короткі характеристики історичних персонажів: 1) з Біблії; 2) з міфів та народних казок; 3) Від письменників (по порядку: німецьких, скандинавських, французьких, англійських, італійських, іспанських, російських, польських, східних, грецьких, латинських); 4) з історії (по порядку: Еллада, Стародавній Рим, Папський Рим, Італія, Іспанія, Франція, Росія, Польща, Голландія, Англія, Америка, Німеччина та Австрія).

Цінним джерелом емпіричного матеріалу стала серія книг Діодора Сицилійського «Грецька міфологія. Історична бібліотека», у якій він детально та систематично описав історію Еллади та міфи античних часів у оригінальній версії, часом суперечачи «класичним» та вигаданим версіям (наприклад у розповіді про агронавтів). «Історичній бібліотеці» (загалом це 40 складених за понад 30 років книг) Діодор Сицилійський охопив події 1138 років, не враховуючи подій Троянської війни, та поділив «всесвітню» історію,

опираючись на зміни політичного характеру, на три періоди: 1) міфологічний, або «дохронологічний»; 2) історія Греції; 3) історія еллінізму та Риму. Тобто, міфологія залишається поза

Лексико-семантичний аналіз ФЕ античного походження дозволив виявити 6 груп, які позначають античні реалії, що відображають національну своєрідність історії, культури, традиційного способу життя древніх греків, серед яких:

1) Суспільні відносини (*Advocatus Diaboli, nach j-s Pfeife tanzen, panische Angst, die beiden Ajaxe, Orest und Pylades, Xanthippe*): 46 од. = 25%

2) Історія народу (*Damoklesschwert, Trojanisches Pferd, Hannibal ist vor den Toren, Dithyrambe singen, Mit dem Schild oder auf dem Schild*) : 27 од. = 14%

3) Антична філософія та етика (*Äsopische Sprache, (die) Hand von Nemesis, alles fließt, Papier ist gedultig, Hier ist Rhodos, hier springe!, Jupiter, du bist wütend, also liegst du falsch*) : 50 од. = 27%

4) Освіта (*Alma Mater, Archimedes Hebel finden, Circulus vitiosus, Drei Grazien, Ein Stern erster Größe, Perpetuum Mobile, (ein) Mentorischer Ton*) : 9 од. = 5 %

5) Фольклор, прикмети, забобони (*Ariadnefaden, (die) Büchse der Pandora, Drakonische Strenge, (eine) Schwalbe macht noch keinen Sommer, (die) Säulen von Herakles*) : 45 од. = 25%

6) Медицина (*Blutpunkt, Dosis macht das Gift, Eid des Hippokrates, Nymphomanie, Ödipuskomplex*): 7 од. = 4 %

Тобто, найуживанішою групою фразеологічних одиниць можна вважати ті, що зображають античну філософію та етику. Далі слідують ті, що демонструють сферу суспільні відносини та фольклор античних людей.

Найчастіше фразеологізми античного походження вживаються в художній літературі, хоча журналісти часто використовують фразеологізми для привернення уваги глядача або читача, щоб висловити власну оцінку того чи іншого явища, але в завуальованій формі. Народи античної епохи,

спостерігаючи за світом і тим, що їх оточує коротко і влучно викладали свої погляди і розуміння на це питання.

Проте інтерес до античної літератури не тривав постійно стабільно: по завершенню доби Античності, її літературні пам'ятки втратили популярність та поступово забувались. В епоху Відродження, коли культура античності, античні автори і, отже, мови Греції та Риму були знову відкриті та шановані, вплив двох античних мов був величезним. На сьогоднішній день, у німецькій мові використовується безліч термінів та виразів, коріння яких походять з грецької, чи латинської: досі говорять платонічну любов (*platonische Liebe*), стоїчний спокій (*stoische Ruhe*), драконівське покарання (*drakonischer Strafe*), даються лаконічні відповіді (*lakonisch antworten*), спостерігають щось очима яструба (*etwas mit Argusaugen beobachten*), страждають від танталових мук (*unter Tantalusqualen leiden*), виконують Сізіфову роботу (*die Sisyphusarbeit machen*) або відчувають комплекс Едіпа (*den Odipuskomplex haben*). Моделі автомобілів (*Renault Clio, Opel Astra, Volkswagen Eos, Volkswagen Phaeton, Lada Vesta, Hyundai Heneisis, Bugatti Chiron*), одягу (*Zeus+Dione, Athena Procopiou*), спортивні товари (*Nike*), прикраси (*Callista crafts, Pandora*) та парфумерія (*Chloe, Kouros, Escada, Hermes*) мають мелодійні грецькі назви, і в німецькій мові використовується більше слів греко-латинського походження, ніж здається з першого погляду.

Майже всі фразеологізми античного походження можна називати інтернаціоналізмами: набуття іноземними мовами фразеологізмів античного походження призводило до відмінностей у їхньому складі у різних мовах через відмінності у мовних контактах, проте суть таких фразеологізмів зрозуміла багатьом культурам. Потрапляючи в іноземні мови, фразеологізми зазнавали різного роду змін, по-різному актуалізувалися, що і призвело до відмінностей у їх компонентному складі в різних мовах. Оновлене вживання міфічних персонажів у сталих виразах на сьогоднішній день також дуже помітне. Такі особи, як Прометей, Астрея, Пандора, Іо та інші неодноразово фігурують на рекламних заголовках, у назвах брендів та у новинах.

Для дослідження таких особливостей вживання вживаються в сучасній німецькій мові, ми відібрали приклади з німецької преси, сайтів та німецького телебачення: Deutsche Welle, die Zeit, der Spiegel. Мова усіх джерел проста, зрозуміла та відповідає цільовій групі середньоосвічені дорослі. До уваги бралися випуски 2019-2025 років (за винятком двох статей 2011 та 2014 років).

Фразеологізм має ті ж морфолого-синтаксичні ознаки як «іменник» і як «прикметник», а саме рід, число, відмінок; як «дієслово»: час, стан, особу та число. Поєднання сталих висловів може відігравати різні ролі у реченні, вступаючи у певні зв'язки з іншими складовими речення. Ідіоми часто з'являються як присудок, або як складений присудок, оскільки більшість із них містить дієслово. Таким чином, фіксовані словесні поєднання можуть використовуватися як присудок, як підмет, як означення, як додаток, як обставина, як різні дієприслівникові звороти.

Виділені нами у складі досліджуваних фразеологізмів специфічні лексемні компоненти - bad samples здатні переходити до категорії good samples завдяки таким процесам як архаїзація значення (найчастіше це відбувається зі значенням лексем-реалій), розщеплення полісемії (у більшості випадків – це ономастичні одиниці, значення яких поступово генералізується) та малий ступінь сполучуваності (цей процес є характерним майже для всіх класів bad samples).

З точки зору когнітивного підходу у лінгвістиці можна виділити ядро та периферію унікального компонента та по-новому визначити унікальний компонент, архісемантикон або фразеологічно пов'язаний форматив наступним чином: унікальний компонент – фразеологічно-пов'язане слово, яке виступає у фразеологічній одиниці носієм певного специфічного значення, в якому поза фразеологізмом не вживається, але здатне виступати носієм іншого значення або багатьох таких значень, може бути представлене різними частинами мови, бути професіоналізмом, архаїзмом, членом омонімічної пари або полісемантичним словом, ономастичною одиницею, лексемою-реалією, евфемізмом або скороченням, мати певний ступінь ідіоматичності, залежно від характеру

детермінації та структури, належати до певного типу, та виконувати кумулятивну, а також референтну та експресивну функцію.

Таким чином, поєднавши результати традиційного дослідження архісемантизованих фразеологічних одиниць та підходи когнітивної лінгвістики, нам вдалось уточнити поняття унікального компонента, виокремити нові його класи та простежити можливі шляхи розвитку та трансформацій. В перспективі дослідження виникає необхідність перцептивного аналізу та аналізу вживаності архісемантизованих фразеологічних одиниць через проведення корпусного аналізу вищезначених фразеологізмів.